

KRYSTYNA JANICKA 

Polska Akademia Nauk

KAZIMIERZ M. SŁOMCZYŃSKI 

Polska Akademia Nauk

WSPOMNIENIE O PROFESORZE WŁODZIMIERZU WESOŁOWSKIM (1929–2020)

21 listopada 2020 roku zmarł w Warszawie Profesor Włodzimierz Wesołowski. Wiele instytucji i czasopism zwróciło się do autorów tej noty o napisanie wspomnień upamiętniających jego postać. Podejmujemy się tego zadania, wiedząc, iż opisanie całokształtu dokonań człowieka tego formatu wykracza poza możliwości dwojga autorów. Wszakże za każdym razem staramy się przedstawić inne aspekty sylwetki Profesora, choć pewne powtórzenia są nieuniknione. W nocie dla czytelników „Przeгляdu Socjologicznego” wybraliśmy te fragmenty życiorysu naukowego Profesora Wesołowskiego, które w naszym przekonaniu mogą szczególnie zainteresować czytelników tego czasopisma.

Pożegnaliśmy uczonego nieprzeciętnej miary. Droga kształcenia i początki losów zawodowych Profesora Włodzimierza Wesołowskiego przebiegały naprzemiennie w dwóch miastach: w Łodzi i Warszawie. Studia socjologiczne rozpoczął na Uniwersytecie Łódzkim (1949–1952). Jeszcze jako student pracował w „Dzienniku Łódzkim”. W roku 1954, po uzyskaniu magisterium z filozofii na Uniwersytecie Warszawskim, rozpoczął pracę naukową tamże pod kierunkiem Juliana Hochfelda. Habilitację również uzyskał na Uniwersytecie Warszawskim (1964), ale zaraz potem objął Katedrę Socjologii Ogólnej na Uniwersytecie Łódzkim (1964–1968). W roku akademickim 1968/69 powrócił do Warszawy, gdzie na Uniwersytecie Warszawskim objął stanowisko dyrektora powstałego wówczas

Dr hab., prof. IFiS PAN Instytut Filozofii i Socjologii; e-mail: kjanicka@ifispan.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0002-4355-2011>

Prof. dr hab. Instytut Filozofii i Socjologii; e-mail: slomczynski.l@osu.edu;
<https://orcid.org/0000-0001-7704-0885>

Instytutu Socjologii, równocześnie kierując Zakładem Socjologii Ogólnej. Odtąd był już na trwałe związany z Warszawą.

Włodzimierz Wesołowski otrzymał tytuł profesora w 1971 roku. Trzy lata później został zastępcą dyrektora w Instytucie Podstawowych Problemów Marksizmu-Leninizmu (1974–1980). Równolegle sprawował opiekę naukową nad swoimi wychowankami na Uniwersytecie Warszawskim i rozpoczął programy badawcze w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. Z IFiS PAN był związany do końca życia. W latach (2002–2019) wykładał ponadto w Collegium Civitas.

Dorobek Włodzimierza Wesołowskiego spotkał się z uznaniem międzynarodowym. Jego najważniejsze prace ukazały się w języku angielskim i innych językach – nie tylko kongresowych. Profesor otrzymał tytuł doktorat *honoris causa* Uniwersytetu w Helsinkach. Był też między innymi członkiem Academia Europaea i zagranicznym członkiem amerykańskiej National Academy of Arts and Sciences.

Dorobek naukowy

Dorobek naukowy Włodzimierza Wesołowskiego, zgromadzony w ciągu ponad 60 lat aktywności zawodowej, stanowi ważny rozdział socjologii polskiej. Składają się nań refleksja teoretyczna i dokonania empiryczne w sferach problemowych takich jak: klasy i warstwy społeczne oraz przekształcenia struktury społeczno-zawodowej; procesy różnicowania się społeczeństwa i dekompozycji cech położenia społecznego; rola merytokracji i pojmowania sprawiedliwości w legitymizowaniu ładu społecznego; formowanie się elit politycznych i ich znaczenie w systemie demokratycznym; legitymizacja władzy i poparcie dla transformacji ustrojowej.

Począwszy od pierwszej publikacji w 1958 roku, zatytułowanej *Uwarstwienie wg hierarchii prestiżu* („Studia Filozoficzne”), przez wszystkie lata swojej pracy Włodzimierz Wesołowski pozostawał wierny problematyce makrosocjologicznej. Jego wczesne prace, będące podstawą doktoratu i habilitacji, do dzisiaj zachowują aktualność i są szeroko cytowane (*Niektóre zagadnienia z socjologii klas i warstw*, Książka i Wiedza 1963; *Klasy, warstwy, władza*, PWN 1966).

Podjęcie teoretyczne Profesora do badania problemów makrostruktury społeczeństwa było wyrazem doceniania walorów poznawczych różnych paradygmatów teoretycznych. Analizując od początku swojej drogi naukowej rozmaite podejścia i sposoby ujmowania struktury społecznej, zaproponował on „most teoretyczny” łączący klasyczny dorobek marksistowski z dorobkiem powojennej

polskiej myśli społecznej (Chałasińskiego, Ossowskiego, Hochfelda i Szczepańskiego) oraz stanowiskiem funkcjonalistycznym socjologii amerykańskiej.

Poza krytyczną analizą teorii i systematyzacją głównych koncepcji w zakresie struktury społecznej i funkcjonowania systemu społecznego charakterystyczne dla podejścia naukowego Włodzimierza Wesołowskiego było dążenie, aby kategorie teoretyczne przełożyć na język badania empirycznego. Konfrontacja teorii z rzeczywistością społeczną była celem zainicjowanych przez niego pionierskich badań nad zróżnicowaniem społecznym w dużych miastach (badania szczecińsko-koszalińsko-łódzkie, 1964–1987). W toku badań łódzkich wypracowana została konceptualizacja struktury społecznej jako układu kategorii społeczno-zawodowych. Wywiedzione z roli pełnionej w podziale pracy pojęcie kategorii społeczno-zawodowej rozumiano nie jako ogniwo formalnego schematu – ale jako wyraz wielowymiarowo określonego położenia społecznego, które z kolei odzwierciedla i uruchamia procesy grupotwórcze. Praktyka badawcza wykazała, że stosowanie optyki społeczno-zawodowej w badaniu struktury społecznej pozwala w wymierny sposób uchwycić skutki procesów globalnych (modernizacja, industrializacja) oraz objaśnić charakter przemian systemowych.

Szczególną dziedzinę zainteresowań Profesora stanowiły też kwestie przemian świadomości społecznej, w szczególności problem identyfikacji i kształtowania się tożsamości w kontekście uwarunkowań klasowych. Do nurtu tego zalicza się także zagadnienie strukturalnego uwarunkowania interesów grupowych i specyficznych wartości oraz percepcji struktury społecznej. W połowie lat 80. dziedziną dociekań, ku której przesunął się punkt ciężkości zainteresowań naukowych Profesora, była sfera polityki. Rozważając współczesne kwestie związane z systemem władzy i jego legitymizacją, wyłanianiem się elit i funkcjonowaniem podstawowych instytucji politycznych – partii i parlamentu – wyraził zaniepokojenie „sztywnieniem, a może nawet kostnieniem struktur i sposobów uprawiania polityki” (Wesołowski (red.), *Koncepcje polityki*, Scholar 2009, s. 369).

Ważnym elementem uprawiania socjologii było zawsze dla Profesora przestrzeganie rygorów metodologicznych. Uważał, że koncepcje naukowe powinny podlegać weryfikacji nie tylko poprzez konfrontację z dorobkiem „konkurencyjnych” paradygmatów teoretycznych, ale w równym stopniu w świetle wyników badań empirycznych. W trosce o porównywalność i kumulatywność badań empirycznych Profesor Wesołowski zainicjował ogólnometodologiczne studia, których celem była standaryzacja podstawowych zmiennych strukturalnych (*wiek, wykształcenie, dochód, sytuacja mieszkaniowa, społeczna klasyfikacja zawodów*). W rezultacie tych starań powstały narzędzia badawcze, które – jako zapewniające porównywalność i umożliwiające kumulację wyników – są stosowane do dziś.

Dydaktyka

Dydaktyka była szczególnie cenioną przez Włodzimierza Wesołowskiego formą aktywności. W toku wieloletniej pracy akademickiej na Uniwersytecie Łódzkim, Uniwersytecie Warszawskim, a później w Collegium Civitas kształtował zainteresowania i wpływał na losy zawodowe licznych doktorantów. Doceniał też pracę zespołową. Włączając swych uczniów i współpracowników do udziału w kierowanych przez siebie projektach badawczych, nie tylko wykształcił badaczy trwale zainteresowanych problematyką struktury społeczno-zawodowej, ale także stworzył zespoły badawcze, których członkowie mimo upływu lat i odmiennych przynależności instytucjonalnych nadal ze sobą współpracowali.

Zaslugi organizacyjne

Ogólnopolskie konwersatorium Zespołu Badania Struktur Społecznych, którym kierował Włodzimierz Wesołowski w IFiS PAN, poświęcone koncepcjom badania różnorodnych aspektów zróżnicowania społecznego i dynamiki struktury społecznej, było okazją do integracji badaczy zajmujących się tą problematyką (seria monografii). Konwersatorium to gromadziło wielu uczestników z całej Polski. Problematyka referatów wygłaszanych w latach 1972–1976 obejmowała imponująco szerokie spektrum zagadnień: od społeczności lokalnych małych miast, świadomości społeczno-politycznej klasy robotniczej, zróżnicowania i integracji wewnątrz tej klasy, poprzez kwestie ruchliwości społecznej, systemy wartości wybranych kategorii zawodowych, więź społeczną, do badań nad sytuacją materialną chłopów i robotników włącznie. Wśród autorów i autorek referatów były osoby, których prace złożyły się na dorobek socjologii polskiej. Promując i wspierając badania empiryczne, Profesor zapraszał do współpracy osoby o różnych orientacjach naukowych i politycznych. Tworzył warunki do swobodnej i otwartej debaty.

Włodzimierz Wesołowski nie tylko przywiązywał wagę do aktywnej wymiany naukowej, ale był także zaangażowany w porównawcze badania międzykrajowe. We współpracy z Erikiem Allardtem kierował badaniami polsko-fińskimi. Plonem tego projektu była opublikowana w języku angielskim książka *Social structure and change: Finland and Poland. Comparative perspective* (Polish Scientific Publishers 1980). Publikacja ta była systematycznym przeglądem podobieństw i różnic w funkcjonowaniu struktury w krajach o różnych ustrojach. Dostarczała także ważnych teoretycznie obserwacji. Do empirycznych badań międzykrajowych powrócił Profesor 16 lat później, gdy wraz z Mattim Alestalo i wspomnianym Erikiem Allardtem oraz Andrzejem Rychardem opublikował

pracę *The transformation of Europe: Social conditions and consequences* (IFiS Publishers 1994). Jej temat to integracja Europy, problemy państwa dobrobytu oraz kwestie wprowadzenia w Polsce gospodarki rynkowej.

Gdy w latach 2002–2005 Włodzimierz Wesołowski był przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, szczególną wagę przywiązywał do współpracy Zarządu Głównego PTS z terenowymi oddziałami Towarzystwa, wzajemnego zaufania i wysokiej jakości kontaktów profesjonalnych. Za jego kadencji odbył się w Poznaniu XII Ogólnopolski Zjazd Polskiego Towarzystwa Socjologicznego pod hasłem „Polska w Europie: Uwarunkowania i perspektywy” (2004). Jako przewodniczący Komitetu Programowego XII Ogólnopolskiego Zjazdu PTS wywarł znaczący wpływ na merytoryczną koncepcję Zjazdu, którego celem było ukazanie problemów polskich w kontekście procesów europejskich z uwzględnieniem cywilizacyjnego uwarunkowania rozwoju kraju oraz bliższych i dalszych celów działania w ramach Unii Europejskiej.

Nie tylko teoria, ale także praktyka społeczna zawsze była bliska Profesorowi. Świadczyło o tym jego długoletnie zaangażowanie polityczne, któremu sam położył kres, występując z partii w 1982 roku, gdy zyskał przekonanie, że projekt społeczny, w którego realizację wierzył, został ostatecznie zaprzeczony.

In memoriam

Odnotaliśmy tu jedynie wybrane fragmenty życiorysu naukowego Włodzimierza Wesołowskiego. Jako badacz niepośledniego formatu zaznaczył on swoją obecność dziełami, do których będą sięgać następne pokolenia socjologów nie tylko w Polsce, ale i za granicą. Wywarł też istotny wpływ na swoich uczniów osobowością twórczą, której samodzielność myślenia, silna motywacja i światopoglądowa tolerancja były najbardziej wyróżniającymi się cechami. Przez tych, co go poznali, zostanie zapamiętany jako człowiek niezwyklej skromności, wzorowy nauczyciel i wyrozumiały bliźni.